

ERDÉLYI IRODALMI SZEMLE

HAVI FOLYÓIRAT

Megjelenik minden hónapban
július és augusztus kivételével.

SZERKESZTI

Szerkesztőség és kiadóhivatal
Cluj—Kolozsvár, Unitárius Kollégium.
Az előfizetési díjak ugyanide **Kovács**
Kálmán tanár, unitárius püspöki
titkár címére küldendők.

Előfizetési ára egész évre belföldön
250 lej; külföldön 300 lej.

Dr. **BORBÉLY ISTVÁN**
TANÁR.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN.

— Az 1825-ik év eseményeinek centennáriuma alkalmából. —

A magyar nemzeti közművelődésnek s a társadalmi átalakulásnak nagy agitátora 1791 szeptember 21-én született Bécsben. Apja gróf Széchenyi Ferenc volt, a Magyar Nemzeti Múzeum megalapítója; anyja Festetich Julia grófnő. Otthoni főúri neveltetésének befejezte után katona lett, végig harcolta a napoleoni háborúkat, majd a bécsi kongresszus után beutazta Angol-, Francia-, Német- és Olaszországot, Kisásziát és Törökországot, mindenütt gondosan tanulmányozva a népek társadalmi és közgazdasági életét. Éveket töltött el ilyen utazgatásokkal anélkül, hogy határozni tudott volna élete céljáról. Végre úgy 34 éves kora körül abban állapodott meg, hogy közpályára lép s a nemzeti haladásnak szolgálatába áll. Első nyilvános szereplésekor, 1825-ben, 60.000 forint adományával megalapítja a M. T. Akadémiát, majd két év múlva a Nemzeti Kaszinót, melynek mintájára csakhamar egy csomó vidéki kaszinó létesült, s azzal rendszeresen hozzálátott korszakos jelentőségű agitációjának kifejtéséhez. Reformterveinek középponti célja az ország iparának kifejtése volt. Azonban a helyes iparfejlesztő politikát okszerű, nemzetgazdasátnak, tehát egyrészt földművelésnek és állattenyésztésnek, másfelől hitelképesen rendezett pénzügynek kell megelőznie és a közbiztonság jogrendjén álló kereskedelemnek kell követnie. Ennélfogva az iparpolitikának s rajta keresztül a nemzeti haladásnak programja van, melyben nemcsak a *mi*, hanem a *miként* is alapvető fontosságú, mi több, a cél elérése egyenesen a helyesen megválasztott s okosan betartott módszertől függ. Munkásságának ez első szakában Széchenyi szigorúan ragaszkodott programjához. Előbb az állattenyésztés okszerű megreformálásáról írt könyvet (*Lovakru*).

Munkája nyomán országos gazdasági egyesület alakult. Majd 1830-ban *Hitel* címen részletesen megvizsgálta mindazon körülményeket, melyektől a közhaza boldogsága függ. Ez a könyv, mely két év alatt 4 kiadást ért, Széchenyinek legfontosabb agitatori műve. Tartalmi szempontból három főrészre oszlik. Az első részben azt mutatja ki, hogy miért szegény a magyar birtokos, noha „Magyarországban a termékeny föld kiterjedése s mennyisége oly bő, hogy annak haszon nélkül fekvő része is gazdaggá tenne más nemzetet”. A második rész azon okokat fejtegeti, melyek miatt az országnak nincs kereskedelme. A harmadik rész pedig arról szól, hogy mit kell tenni és min kell kezdeni? A megoldás, mire jut, az, hogy „a hitel vagyis a váltó-kereskedési törvény azon talpkő, melyen földművelési s kereskedési gyarapodásunk, egyszóval felemelkedésünk és boldogulásunk alapulhat”. A *Hitel* természetszerűleg kihívta a bírálatot. A kritikákra, de közöttük is elsősorban gróf Desseffy József munkájára Széchenyi új könyvével, a *Világ*-gal, felelt, mely összes művei között a legterjedelmesebb. E könyv tartalmát maga a szerző a következőkben foglalta össze: „A közönséggel meg akarom ismertetni s vallatni, hogy Magyarország mindenben hátra van, mert míg ezen önvallomáson túl nem esünk, mindaddig helyből nem mozdulhatunk. Megmutatni iparkodom, hogy a magyar egy erőtől pezsgő fiatal nép, mely csudálatos magasságra emelheti magát s minden lehet, ha közértelmességét s nemzetiségét tökéletesen kifejti. Arról kívánom meggyőzni olvasóimat, hogy közértelmességünk s nemzetiségünk nem fejlődhet ki tökéletesen s így a hon sem emelkedhetik hozzá illő magasságra, míg annak részei Buda s Pesten nem egyesülnek”, azaz fővárost, politikai, társadalmi, irodalmi és kereskedelmi központot kell teremteni. Ha a *Hitelt* a hajnal pirjához hasonlítjuk, mely felébreszti az alvókat, a *Világ* olyan volt, mint a fénylő nap, mely már munkára serkent. Egyes ember részére munkát kijelölni nem nehéz. Ismerni kell hozzá hajlamait, tehetségének határait s körülményeit. De egy nemzet társadalmának munkaprogrammot adni nagyon nehéz. „Ehhez — így olvastuk már a *Hitelben* — szükséges helyzetünk s körülményeink tökéletes ismerete, tudomány mind hazánkrul, mind külföldrül s végre józan összehasonlításbul szerkesztett szisztemák életbehozása.” Széchenyi elvégezte ez előtanulmányokat s azoknak eredményét *Stádium* c. főművében bocsátotta közre.

A Stádium e korszaknak legértékesebb politikai tanulmánya, egyszersmind szerzőjének legértettebb műve. „Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, ez és nem kevésb forog kérdésben” — írta a Bevezetésben s valóban, a mű méltó e nagy célhoz. Széchenyi 12 törvényjavaslatba foglalta össze politikai programját. E javaslatok által „egy szelid s convulsio nélküli reformációt” akart előkészíteni.

Valóban bámulatraméltó az a lendület, mellyel Széchenyi a közélet terén eddig munkált. Könyvei mind vaskos kötetek, megírásuk s még inkább a megíráshoz való előkészületek rengeteg idejét foglalták le. S alig végzett azokkal, már is a gyakorlati munka mezején találjuk. Ott van a Duna-szabályozás és gőzhajózás előmunkálatainak végzésénél; majd a nyugati államokba utazik azoknak hajó-, híd- és vízépítését tanulmányozni. Hazatérve, az Alduna szabályozását vezető munkálatok királyi biztosa lesz. S e folyó szabályozásával még el sem készült egészen, már is úton találjuk külföldre barátokat szerezni a Duna-gőzhajózás ügyének, illetőleg a középeurópai vizikereskedelemnek. Majd megépítteti az óbudai hajógyárat, az újpesti kikötőt, a Lánchidat és a Nemzeti Színházat. Tevékeny részt vett a pesti Hengermalom létesítésében. Közben gondosan ügyelt a M. T. Akadémia munkásságára; figyelte az országos lótenyésztés és lóversenyek ügyét; eljárta a kerületi táblai és az országos gyűlésekre. Mintha évszázadok tétlenségét egyedül neki kellene pótolnia, oly kitartással s mind növekvő sikerrel dolgozott. Munkáját a nemzeti haladás általános öröme kísérte. A kormány legtöbb dolgát helyeselte vagy legalább is nem akadályozta s Széchenyi egy megtalált életcél s jól végzett hivatás sikerének felemelő tudatával érezhette magát nemzete vezérének. Az is volt. Kossuth Lajos szépen írta róla 1841-ben: „Gr. Széchenyi ujjait a korszak üterére tevé és megértette lüktetéseit. És azért tartom én őt a legnagyobb magyarnak, mert nem ismerek más senkit históriánkban, kiről elmondhatnók, hogy százados hatásra számított lépései sem korán, sem későn nem érkeztek.”

Azonban az agitátorok örök végzetét ő sem kerülhette el. Már 1828-ban első könyvében így írt: „Nagyon vigyázva fogunk pedig előre menni és ugyancsak felébredt szemmel, nehogy a jobbítás passziójából újítsunk anélkül, hogy jobbítanánk s ellenben nehogy az újítás félelme miatt ne jobbítsunk, ahol szinte

minden újítás hasznát hajtana.” Most, amióta célja s programja teljes világossággal és részletességgel állott előtte s elért eredmények bizonyították annak helyességét, még óvatosabb lett. Egyszerre volt haladó és kerékkötő. Nemzetét gépezetnek tekintette, melyet egyszerre kell hevíteni s fékezni. Ebben rejlett életének nagy tragikumája. „Az öntudatra ébredt nemzet nem tűrhette tovább, hogy mechanizmusnak tekintsék; egy ember gyámkodását nem tudta tovább viselni; hanem annak a zászlójához csatlakozott, aki nem korholta, gyöngéit nem vetette szemére, hanem kedvébe járt; aki lelkesítette, hogy önerejéből megszabadulva mindennemű gyámkodástól, menjen előre. Ebben rejlik Kossuth diadalának s Széchenyi befolyása megsemmisülésének kulcsa”.

1841-től kezdve többé nem Széchenyi, hanem Kossuth a nemzet vezére s Széchenyi életében új szakasz kezdődik: harc Kossuth, a Pesti Hírlap s általában a türelmetlen demokrata reformerek ellen. Bár eddig is bizonyos fokig könyveinek s röpiratainak köszönhető népszerűségét, mégis nagyobb mértékben estek javára tényleges sikerei. Alkotásai mellett könyvei csak kommentárok voltak. 1841—1848-ig majdnem kizárólag tollával szolgálta hazáját. Azonban ekkor írt műveinek értéke nem ér föl sem a Hitel, sem a Világ, sem a Stádium becsével. Ki államférfiúi nagy alkotásainak idején maga volt a mindeneket éltető nemzeti géniusz, itt mind rapszódikusabb gondolkozású pesszimistává lett, ki a középnemesek kezébe jutott politikai vezetés miatt egy nagy belső szociális forradalomtól féltette az országot, melyben a vagyontalanok véres harcban támadnak a vagyonosok ellen. Költői víziókban jósolta meg e proletár harcot s az ellene kifejtett küzdelemben Kossuthot és párhíveit nemcsak legélesebben támadta, de az egész demokratikus mozgalmat hazaellenesnek, sőt éppen házaárulónak bélyegezte meg. Stílusa azelőtt nyugodt és tárgyyszerű volt. Szerette a lendületet, mely minden fejezet végén a pointe-ig kiélezve egyenletes emelkedésben könyve végéig igazi drámai elevenséggel haladt. Most kapkodó lett, a rendszerességet mind inkább kerülte. Gúnyos megjegyzéseit, mint saját szándékait olykor villámlásszerű fényes tisztasággal vetette oda, aztán utána ismétlésekbe bocsátkozott, mintegy mutatva, mint tépelődik lelkében az indulat a gondolatokkal is, az ellenfelekkel is és önmagával az íróval is. Van a *Kelet Népe*-nek s még inkább a *Politikai programtörvények*

nek több helye, amelyben rögeszmeszerűleg ismétlődik későbbi örültségének fixa ideája, az az önvád, mintha az általa bizonyosan elkerülhetetlennek tartott benső szociális forradalomért egyedül ő volna felelős, ki egykor felidézte e mozgalmakat, de azokat féken tartani nem tudta. Háborgó lelkét 1848 tavaszán az események rövid időre mintha lecsillapították volna. Az első magyar felelős minisztériumnak ő lett közmunka és közlekedésügyi minisztere. Azonban a gyorsan perdülő események nem hagytak időt lelke nyugalmának megszilárdulására s ki egykor — mint Deák Ferenc mondá — lánglelkének fáklyájával ezerek mécseseit gyujtván meg, oszlatni segített az országos sötétséget, az ősz elején elborult elmével költözött a döblingi tébolydába.

1848—1857-ig tartott idegrendszerének nagy katasztrófája. Ez idő alatt a lelki betegség minden fokozatán átment. Volt dühöngő örült, kit meg kellett kötözni, mert fejét a falhoz vágta vagy a falnak futott öngyilkos szándékkal. Máskor a tompa fásultság és az egész világ iránti teljes közöny vett erőt háborgó lelkén. Volt beszédes a fecsegésig s komor hallgatag, ki még családját sem bocsátotta magához. Idővel enyhült betegsége, sőt életkedve is visszatért. Érdekelni kezdték régi eszméi, lapokat járatott, könyveket vásárolt. El-elgondolkozva a naponkénti eseményekről, új tervekkel készített, s ő, a döblingi remete, már ott tartott, hogy újra részt vegyen a közéletben. Látogatókat fogadott, politikai tanácsokat osztogatott, hírlapi cikkeket vagy könyvet írt. 1857-től tehát ismét szolgálni akart nemzetének.

És ekkor a mindenben forradalmat gyanító osztrák rendőr-miniszter házkutatást tartatott Széchenyinél s összes iratait lefoglaltatta. S amidőn Széchenyi legalább a tisztán családi érdekű irományokat visszakérte, azt a választ kapta: készüljön el még rosszabbra is, mert a döblingi tébolyház megszűnt számára menhely lenni. Tehát új forradalom készülne s újra Széchenyitől indult volna ki — mint ő képzelé — a mozgalom, mely esetleg ismét vérbe fogja fojtani nemzetét? E megismétlődő önvádat beteg lelke nem tudta elviselni. 1860 április 8-án, húsvét vasárnapján, reggel szétzúzott fejjel találták szobájában; a pisztolyt, mellyel magát megölte, még kezében tartotta.

Így végződött e korszak legnagyobb magyarjának élete.

Dr. 'Borbély'István.